

Sygt lem eller hele kroppen røges med enebær (NFyn; 7). Til røgning for at rense luften for smitsomme sygdomme, navnlig pest (8). Tygges mod smitte, når patient besøges (9), som pest-præservativ spises enebær, rudeblade, figen og valnødder knust i roseneddike (10). Klog mand desinficerede snit efter operation med enebærolie og brændevin (VJylland; 11). Enebær desinficerer mundhulen (12).

Enebærdråber drikkes med varmt øl for koldfeber (malaria) (Lolland 1776; 13), enebærolie er feberstillende (Bornholm 1756, Grenåegnen 1829; 14). – Komponent i hjertestyrkende vin-afkog, mod mathed (VJylland; 15). Modne enebær spist rå blev regnet for blodrensende og godt for sundheden (Bornholm o. 1890; 15b). Enebærte renser blodet i unge piger (16) og enebær indgår stadig i en blodrensende te, som sælges på apotekerne; enebær»kaffe« hjalp mod blegst (SFyn; 17).

Mod tandpine gned man kinden (Ejby NVFyn; 18) eller duppede tanden med enebærolie (19), lagde enebær og teriak ved den (1700-t; 20) eller røgede med enebær (21).

En te af enebær og sarsaparille blev taget for kirtelsyge (VJylland; 22); det var almindeligt at drikke et afkog eller spise frugterne (VJylland o. 1900; 23).

Enebærolie var god for »knugen« (Kolding o. 1820; 24). Patient med brystsyge skulle spise sukker vædet med enebær- og anisdråber (VJylland; 25). En »kaffe« heraf mod brystkrampe (1809; 26). Man samlede enebær til dråber, der blev indtaget, når vejtrækningen hæmmedes af trykken for brystet (ØMøn; 27).

Enebærolie til gurgling for halsonde (VJylland; 28) og i brændevin mod stærk hoste (Grenåegnen 1829; 29); enebærte mod forkølelse (Sønderjylland o. 1880; 23). Bærkoglerne er vind-, sved- og urindrivende; modne og knuste mod forkølelse og hoste (30). *Kigbær*, dvs. nålegaller på ene fremkaldt af en lille myg, blev kogt i mælk mod kighoste (31).

Brændevinsudtræk af bærkoglerne eller et afkog sat på brændevin gav en dram for maveonder (32). Nævnes blandt råd for diarré (VJylland; 23). Tørre enebær i pose blev lagt på smertende mave og lemmer (NFyn; 34). Mod kolik et brændevinsudtræk af enebær, bævergejl og sommerhyldens bær (1600-t?) eller navlen blev gnedet med enebærolie (Kolding o. 1820; 35).

Olien for galdesten (36), hikke (Rødmø o. 1890; 37), med salt i brændevin for sidesting (Grenåegnen 1829; 29). Frugterne spist eller en te deraf var god for nyrelidelser, -grus (38), frug-

terne blev sat på brændevin for nyresygdom (Falster; 39).

Indgik i »Christian den Fjerdes middel« for værk (o. 1700; 40). Klog mand smurte giftfeberpatient med enebærolie (VJylland; 41), samme anvendelse (for gigtsmerter o.a. reumatiske lidelser) havde et brændevinsudtræk af bærrerne (Fyn, Hanherred; 42), enebærolien (Sønderjylland o. 1890; 43) og denne drukket med brændevin (Randerseggen; 44). Bærrerne skulle spises fastende for ryg- og lændesmerter (45). Gigtsygt barn blev røget med enebær (Odense 1844; 46); klog mand i SSlesvig anbefalede denne røgning for gigt (47); flonel røget med enebær, dernæst vædet med kamfer og gnedet på gigtsmertende sted (48), sml. nedenfor.

Røgen i øre for ørepine (48). Mod døvhed skulle inddryppes enebærolie (49), klud vædet med olien lægges i øre eller olien gnides på tinding og bag øret (Grenåegnen 1829; 50).

Gråt papir vædet med enebærolie lægges på nakken for rindende øjne og asken af enebær i øjnene mod pletter = stær (Vejleegnen; 51). Patient med materiefyldt øje blev af klog mand gnedet i tindingen med enebærolie (VJylland; 52). Klog kone gned værkbruden kvinde med knuder på hænderne med brændevinsudtræk af enebær og lavendel (VJylland); enebærte er nævnt som komponent i grødomslag på brystknuder (53); stift ben med rosen (erysipelas) og dybt, ulægeligt sår lod kloge folk røge med grønne enebær lagt på gløder (VJylland; 53). Asken af brændte enebær strøs i sår (1807, 1829; 54). Enebærolie smøres på sprukne læber (Thy) og indgives børn for hudløshed (VJylland; 55); er komponent i salve, som trækker løse benstumper ud af kroppen (VJylland; 56). Værk i benene blev røget med enebær (Røsnæs; 57), hævede ben og fødder gnedet med ulden klud gennemrøget med enebær (58), sår badet med brændevinsudtræk af frugterne (Bornholm; 15b).

Te af enebær og sarsaparille skulle drikkes for hudsygdom og enebærdråber indtages mod fnat (VJylland; 59), udslet og fnat vaskes med dekokt af enekviste (60). Eksem blev badet med vandet, hvori ovnkosten af eneris var slukket (Bornholm; 61). Enetjære indgår i sæber mod hudlidelser (62).

Enebærvand var bestanddel af middel for udeblevet menses (Jylland 1785; 63), men enebærolie i vin stiller menses og virker mod »blodsot« (Fjellerup ved Grenå 1829; 64), olien i brændevin for hævede testikler (1743; 65), enebærte eller -mos indtages mod gonorré (66). Grønne enebær komponent i middel til at uddrive efter-

byrden (67). Som abortivum nævnes enebærolie og -dråber, mange frugter spist samt et afkog af grønne kviste (Himmerland, SVJylland, Langeland o. 1900, 1950; 68).

For blæresten, vandladningsbesvær og stensmerter drikkes et dekokt af de knuste bærkogler (1600-t), et brændevinsudtræk af frugterne eller kvistene (1700-t; Hanherred o. 1900; 69); klog kone ved Løgstør gav et vinudtræk for stensmerter (70), en anden i Stenløse NSjælland enebærte mod blæreslaphed (71). Frugterne spises fastende for nyregrus og blæresten (72) eller man skal mod blæresten drikke et vandafkog af pulveriserede bærkogler og anis (begyndelsen af 1700-t; 73), enebærolie i varmt øl (1720) eller i persillevand (Thy) (74). For »koldpis« er givet enebær og laurbær i ølafkog (VJylland; 75), for blodig urin som følge af blæresten enebærolie i øl og kønsdelene gnedet med olien (o. 1720; 76). – Saften af friske knuste bær overhældt med kogende vand og inddampet er et urindrivende middel (77); koglernes olie anvendes på samme måde; af de knuste frugter og bukkeblad fås en bitterte (78).

Enebærolie fordrev »modsol«, gulsot og vattersot, også i vin eller brændevin (Jylland; 79). Mod vattersot skulle drikkes et dekokt på asken (80), de pulveriserede kogler i te og brændevin (81); den kloge kone i Tjørnehoved (Sjælland) gav enebær»kaffe« mod vattersot (1875; 82). Enebær er anført i recept for samme sygdom (83), endvidere enebær, tormentilrod og poppelbark i vinafkog og knuste enebær m.m. i vanddekokt (begge Jylland; 84).

Barn med engelsk syge (rakitis) skulle røges med enebær (VJylland; 85), for skørbug drikkes et vinudtræk af enebær, karse, hjertensfyrd og peberrod (86), munden skylles med rød vinsudtræk af knuste kogler (87).

Enebærolie gnedet på tindingen og panden hjælper for hovedpine (88), enebærdråber er gode for hjernen (89). – Enebær er den mest effektive bestanddel af salve mod forgiftning (Jylland; 90).

Færøerne: saften af *Juniperus communis nana* blev brugt for blæresten, enebærdråber indgivet for hudsygdom og gnedet omkring håndled på hænder, der »sov« om natten, bagefter skulle synkes syv dråber og en dråbe hældes i håndfladen (92). – Grønland: for kvalme stikkes små stive kviste af *Juniperus communis nana* op i næsen for at fremkalde næseblod eller nysen; te på bladene nydt i rigelig mængde menes at bevirke abort; forhen måske brugt til røgning i sygeværelser (92).

Før udbindingen blev kørerne vasket med et afkog af enebær og løvstikke (Stevns; 93). Under kvægpesten i midten af 1700-t røgede man med enebær eller -kviste mod smitten, en kgl. forordning 29/7 1745 tilrådede at røge med enebær før man rejste til befængte egne (94). Indgik i præservativer, kørerne skulle have enebær, malurt og svovl, enebær og malurt kogt i vand eller øl tilsat svovl og salt (95). Kunne koen ikke tygge drøv, fik den enebær i en håndfuld salt (96), for diarré som følge af kvægpest enebær og hørfrø kogt i vand (Bornholm 1750; 97). Kalve med bugløb blev røget med enebær og dyvelsdræk (98).

Grønne enebær indgik i salve på kvæggets vårblyder (slutningen af 1600-t; 99). For skab (scabies) skulle kostalden røges med tjære og eneris, eller dyrene smøres bag ørene med enebærssuppe (100).

Efter løbningen fik koen enebærolie for at blive med kalv (Jylland; 101), og ville kælvkoen ikke slippe efterbyrden, fik den knuste enebær blandet med tørret knust kalmusrod og pulveriseret harpiks (Mors o. 1910; 102), enebær og potaske (103).

Hest med hævede ben skulle indgives et dekokt af eneris eller -rødder (1779; 104). Enebær blev anvendt mod »hævelser i skødet« hos hingste (104), roden af en stub mod hestens engbrystighed (anchelus), dens utrivelighed, indvoldsorm og urinens tilbageholdelse (105). Med terpentin gav enebær et opløsende og sveddrivende middel for lungesyge (1794; 106), røgen af eneris, blått papir og klude for hestens krop (Ringkøbing amt; 107). Bærkoglerne indgår i dyrlægernes »kroppulver« (108).

Om vinteren og i øvrigt var får (og geder) værnet mod sygdom, når de af og til i foderet fik knuste enebær eller de yderste grenspidser (109), pulveriserede enebær og salt (1600-t, Ringkøbing amt 1812; 110), enebær og malurt i tjære og salt (111). Var bestanddel af et styrkende pulver formet med mel og tjære til boller, der blev indgivet får, som havde mistet ædelysten og afmagredes (1842; 112). Får med snive fik enebær i urin; endvidere mod fårets kopper (113).

Pulveriserede enebær gaves i foder til svin mod »kæbeblærer« (114).

LITTERATUR: (1) 15 26,40; (2) 348b 52f; (3) 902e 56a; (4) 43 1,118; (5) 830 9,1888,4; (6) 488i 6.1,75; (7) 139 2,1892–94,227; (8) 696 1761,244; 1008 11, 1923,265; (9) 451b 87f; (10) 783b; (11) 328f 1,110; (12) 107 1947; (13) 764 1,13; (14) 178 1942,26; 488o 285; (15) 328f 2,21f; (15b) 449 1965,11; (16) 107;

(17) 519 27; (18) 1008 23,1936,691; (19) 782 312; 903 270f jf. 82 93; (20) 82 91; (21) 282 1852,8f; (22) 328f 1,217; (23) 634 13933,12022,12077; (24) 488o 74; (25) 328f 1,101; (26) 880 1809,21f; (27) 934 625 (1934); (28) 328f 2,246; (29) 488o 285; (30) 32 68; (31) 303 1,71; (32) 782 312; 488j 4,442 (Vendssysel); 546 23,1935,124; 634 12037 (Thy o. 1915); (33) 488o 117; (34) 634 15416; (35) 488o 151,238; (36) 634 14741; (37) 634 12951; (38) 488g 1,1724; 488o 187; 327 13; (39) 684 203; (40) 782 312; (41) 328f 1,93; (42) 280 4/2 1923; 634 15149; 379 1955, 323; (43) 634 12022; (44) 488o 257 jf. 263; (45) 488o 187,189 (o. 1720); (46) 854 11,1942,64; (47) 161 1906/23: 3302; (48) 282 1852,6,8f; (49) 450 1798, 189 jf. 488o 207; (50) 488o 284; (51) 488o 214f; (52) 328f 1,114; (53) 328f 2,52f,151,188f,193; 328e 77; (54) 217 1807,36; 488o 198,299; (55) 488o 180; 328f 2,246; (56) 328f 1,62; (57) 914 1,249; (58) 186 12; 488o 142; 328f 1,207; (59) 328f 1,217; 2,194; (60) 408 1859,69; (61) 92 34,1955,59; (62) 599 1,301; (63) 488 6,1883,380; (64) 488o 284; (65) 488o 143,146; (66) 327 26; 408 32; (67) 624c 151; (68) 634 19701, 19105,12680; 107; (69) 718 109; 634 12164 (NØFyn o. 1900), 12891 (NØJylland o. 1890), 12144 (Mors); 488o 271f,286; 488 6,1883,379; 748 39; 379 1955, 323; 634 15149; (70) 748 93; (71) 107 1946; 488 tb. 1, 1724; (72) 488o 187,189; 217 1807,24; (73) 488o 271f, 286; (74) 488o 192; 180,182 jf. 183f,186; (75) 488o 150; 328f 1,205; (76) 488o 166,190; (77) 599 1,301; (78) 304 339; (79) 488o 135,160; 488i 6.1,75; (80) 86 8,1863,96; (81) 408 52; (82) 1009 1957,23; (83) 667 7,1804,148f; (84) 488o 208f,255f; (85) 328f 2,229; (86) 488o 177, sml. 269 (1641); (87) 186 22; (88) 488o 312; 328f 1,118; (89) 488o 255; (90) 488i 6.1, 76; 488o 133; (91) 752 68,86,106; (92) 193 1914,46, 56; (93) 699 10; (94) 249 4,1909–11,263; 942 86f; (95) 942 86f jf. 277 1,1939–41,370 (1745); 509 1, 1798,46f; 178 1936,126; (96) 792 3,1793,84; (97) 942 88; (98) 86 5,1860,146; (99) 902n nr. 55; (100) 83 201; (101) 572 39,1927–28,378; (102) 634 15489; (103) 183 1,1919,679; (104) 83 115; (105) 83 62,74,78,80; (106) 178 1942,75; (107) 57c 3,1812,86; (108) 32 68; 599 1,301; (109) 178 1935,37; 485 1819,38f; (110) 1004 1634,41; 57c 3,1812,101; (111) 189 4,1820,105; (112) 519 27; (113) 83 280,288; (114) 792 3,1793,185.

OVERTRO, SAGN M.M.

Blev mælk og fløde fordærvet, så man ikke fik smør (evt. som følge af hekseri), skulle bøtterne vaskes med afkog af enkviste eller koges dermed (1), sml. s. 74.

Røgning med friske enebær på gløder bortjog den trolddom, der havde gjort patienten syg (Fyn; 2).

Når kvæg skulle sælges, kom der snart prangere, hvis stalden blev røget med enebær, malurt og svovl (VJylland; 3). Eneris afbrændt ved dødt kreatur gjorde gerningsmanden urolig, så han droges mod stedet og bekendte (Hammerum herred; 4). Med gløder af ene, hylt og hyben samt en trylleformel kunne tyv afsløres (Gråsten; 5). – Blev et får bidt af hugorm, bandt man enerod på dets hale (Bornholm 1700-t; 6). »Den 16. april har bønderne i forrige tider og nogle endnu« givet ageren et offer ved at lægge en dusk eneris deri (7). – Blev enebusk flyttet fra lyngen ind i haven, skulle den plantes med samme stilling til verdenshjørnerne, ellers groede den ikke (Bornholm; 8).

Færøerne: fiskerne medførte enetræ, kom en hval til syne, blev spåner kastet i havet for at få den til at synke til bunds (1670; 9); båden gnedes med enebærolie, så kan hvalen ikke få den til at kæntre (o. 1780; 10).

Når alle enebær modnes samme år, skal tyrken erobre Danmark, eller: så kan man få alt, hvad man ønsker sig (Jylland; 11), da bliver alle jomfruer eller alle piger og drenge gift (Bornholm; 12).

Førstelinen i sanglegen »så går vi rundt om en enebærbusk« kan skyldes overtro om enens tilskrevne trolddomsafværgende kræfter eller være opstået af en bryllupsceremoni om helligt træ (13).

Gåde: lille pikkelman havde 100 pikkelbørn, der var pikkelsorte undtagen pikkelsjat, han var pikkelgrøn (= enebusk med bær og nåle) (14). Talemåde: hellere være ugift end bundet til en [tornet] enebærbusk (Sønderjylland; 15).

LITTERATUR: (1) 951b 1821,71; 83 188; (2) 760 522; (3) 328f 1,55 og 2,110; (4) 488j 6,304; (5) 794 4, 160; (6) 942 47; (7) 488i 6.1,417; (8) 449 1965,11; (9) 181 164; (10) 873 75; (11) 488 4,1880,405f; (12) 449 1958,28 og 1965,11; (13) 984 391; 1018 21/5 1963; 159 1908,166ff; 914 1,146f; (14) 830 6,48,432; (15) 520 61.

PROSA OG POESI

De sølvskinnende enebærbuskes små kupler og pyramider *Johannes V. Jensen* (1). – Søjle af sindighed · midtvejs på bakken, · lådden og falmet · på kanten af frakken, · beskeden af farve · og langsom af vækst · læser min ungdom · en manende tekst *Birthe Arnbak* (2).

Jørgen Vibe, Enen (3).

LITTERATUR: (1) 433c 53; (2) 39b 11; (3) 967g 27f.